

УДК 316.6 / 37.02 : 82-3

Снегірєва Валентина Василівна,
старший науковий співробітник, кандидат педагогічних наук; старший науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ВТРАТИ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА СПРОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Російська війна в Україні не лише фізично вбиває мирних громадян, а й руйнує їхнє життя і здоров'я. Небезпека, пов'язана з терористичними актами росіян, – руйнування житла, шкіл, систем зв'язку, порушення звичного економічного життя цілих регіонів – несе фізичні й психологічні травми, забруднення води та атмосфери, неможливість задоволення потреб у медичній допомозі, піклуванні та догляді за дітьми на належному рівні. Лиха мають величезні соціальні наслідки, спричиняють зубожіння та бідність, що позначається на ментальному здоров'ї батьків та їхніх дітей. Реакції батьків на тривалий стрес передаються дітям. Психологи зазначають, що починаючи з раннього віку, діти вміють «зчитувати» страх і стурбованість своїх батьків [1]. Психологічну небезпеку для дітей становлять також загроза їхнім близьким, пряме спостереження страшних подій або їх відображення у ЗМІ, загроза насильницьких дій.

Характерною особливістю дитячої психіки та дитячого організму є те, що на тяжкі чи тривалі стреси дитина переважно реагує *дистресом* – патологічною, хворобливою реакцією дезадаптації. Найбільш руйнівними соціальними стресами для дітей та підлітків є психічна *депривація*, втрата батьків та близьких, розрив зі звичним стереотипом взаємин.

І. Лангмайєр і З. Матейчек [2] розглядають депривацію як «психічний стан, що виникає внаслідок важких життєвих ситуацій, коли суб'єкт

позбавлений можливості задоволення певної його основної життєвої психічної потреби в достатній мірі та протягом тривалого часу». Інші дослідники [6] виділяють соціальну депривацію як обмежене, стиснуте у значущих сторонах життєдіяльності становище дітей та підлітків, коли не задовольняються не тільки життєво необхідні потреби, а й обмежуються потреби у навчанні, у середовищному, культурному та дозвільному спілкуванні, не мають можливостей розвитку, і навіть засуджуються певні риси та особливості характеру неповнолітніх.

Тривалий вплив депривації на несформований організм спричиняє найрізноманітніші психічні та поведінкові розлади.

У журналі «Ланцет» (2012) [4] виділено такі соціальні чинники, що впливають на формування соціальноадаптивної особистості дитини: 1) сім'я та, насамперед, взаємини з батьками чи особами, які здійснюють виховання дитини; 2) взаємовідносини з однолітками, значимість референтної групи; 3) взаємодія з учителями та однокласниками.

Шкільне життя та навчання також мають принципове значення для розвитку самоповаги, сприйняття себе як особистості та формування поведінки, сприятливої для здоров'я. Так, підлітки, які сприймають школу позитивно, швидше виробляють здорові звички та мають більш високі показники здоров'я, зокрема й психічного [3].

Знизити стрес допомагає спілкування. За нинішніх обставин українські діти часто позбавлені його вдома, а їхні однолітки можуть поділитися хіба що власним негативним досвідом. Залишається школа, вчителі, що мають авторитет серед дітей, шкільні предмети літератури, історії, мистецтва. Саме через них можна бодай спробувати повернути дітей до нормального життя, урівноважити їхню психіку, вселити надію на краще.

Побудувати таку довірчу розмову між дорослими і дітьми допоможуть уроки зарубіжної літератури, зокрема розділ підручника для 6 класу авторського колективу (Кадоб'янська Н. М., Удовиченко Л. М.,

Снегір'ова В. В.) [5] «Тема дорослішання і відповідальності». У вступі до розділу автори спонукають шестикласників зайняти позицію дорослих:

Ми дорослішаємо, коли починаємо розуміти світ, людей, коли ставимо собі «дорослі» запитання: Хто я? Ким хочу стати? Що мені подобається, а що – ні? Як бути потрібним, навчитися допомагати дорослим? Як підтримати когось, хто потрапив у біду?

Навчитися дорослішати нам допомагає життя, люди, а найбільше – книги, герої яких – діти, такі ж допитливі, як і ми, але через життєві обставини трохи сміливіші, кмітливіші, більш працьовиті і витривалі. Наприклад, маленький принц із казки французького письменника Антуана де Сент-Екзюпері – мешканець крихітної планети, дуже самотній, через те й відповідальний, бо поряд немає дорослих, на яких можна покластися. Кожного дня він старанно виконує баобаби, щоб вони не зруйнували його планету, і доглядає за трояндою, яку виростив сам.

Десятирічний Деві з оповідання англійського автора Джеймса Олдріджа живе на планеті Земля, але також самотній, бо його батьки завжди зайняті. А проте він дуже зібрана й відповідальна дитина: одного разу він рятує життя батька і своє.

Невеличка навчальна стаття готує учнів до діалогу з художнім текстом, автором, героями. В ній, зокрема, йдеться про автора – А. де Сент-Екзюпері, який воював проти фашистів і як пілот, і як письменник. Важливо в ці важкі часи нагадати дітям, що знаменитий французький письменник дивився Землю так, як перші космонавти: вони захоплювалися її красою і відчували, яка вона маленька і вразлива, як треба її берегти. Герой його казки «Маленький принц» любить і прикрашає свою крихітну планету, проте лише на Землі дізнається, що то є любов, дружба, обов'язок. Умій віддавати людям душу і відчувати себе відповідальним за тих, кого ти любиш. Якщо ти «приручиш» чуже серце і віддаси своє, то навколо тебе ніколи не буде порожнечі. Самотність людей, байдужість до того, що діється в світі, – ці біди потрібно долати спільними зусиллями.

Повість-казку «Маленький принц» вперше опубліковано 6 квітня 1943 року у Нью-Йорку. За рік було продано понад 140 мільйонів екземплярів по всьому світу, що поставило її в ряд книжок, які найбільше продаються. «Маленького принца» перекладено понад 300 мовами – за цим показником повість поступається лише Біблії (яка перекладена 600 мовами).

У процесі читання й обговорення твору діти працюють над запитаннями і завданнями:

1. Подумайте, чому пілот і маленький принц заприятелювали після малюнка баранця в коробці? Що спільного в них у сприйнятті світу?

2. Спробуйте розтлумачити репліку маленького принца *«Коли йти просто перед собою, куди очі світять, то далеко не зайдеш»*.

3. Прочитайте вголос і прокоментуйте судження пілота про дорослих. Чи згодні ви з ним? Чому, на думку пілота, *діти мають бути до дорослих вельми поблажливі?*

4. Маленький принц прибирав свою планету: щоранку виполював баобаби, щотижня чистив вулкани. Як він пояснює необхідність своєї праці? Прочитайте виразно уривок про баобабів.

5. Поміркуйте, чому знання про навколишній світ і турбота про нього такі важливі?

6. Прочитайте за ролями діалог маленького принца з ділком (розділ XIII). Дайте розгорнуту відповідь на запитання: що таке серйозне ставлення до життя?

7. Повість-казку А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» називають алегоричною. *Алегорія – це інакомовлення. Під зображеними в алегоричному творі істотами маються на увазі інші особи, речі.* Поясніть призначення в казці «Маленький принц» образів рожі і лиса.

8. Про які найголовніші людські почуття і обов'язки дізнався маленький принц на Землі?

9. «Я зовсім не хочу, щоб мою книжку читали лише для розваги», – написав автор у IV розділі. Розкажіть, як ви читали повість про маленького принца. Які розділи її стали вашими улюбленими?

Бібліотерапія, роль якої виконує подібний розбір, завершується колективною творчістю:

10. Повість-казку «Маленький принц» автор проілюстрував сам. А які ілюстрації до цього твору хотілось би створити вам? Об'єднайтеся у пари або групи, обговоріть і намалюйте власні ілюстрації до «Маленького принца». Створіть у класі виставку ілюстрацій.

Конструктивне спрямування мислення школярів підтримується й на етапі узагальнення вивченого – в розділі «Підсумуйте свої здобутки»:

1. Хто такий маленький принц і навіщо йому був потрібен баранець?
2. Поясніть значення слова *циферія*.
3. Що нового про насіння ви дізналися із казки Екзюпері «Маленький принц»?
4. Розкажіть, що, на думку маленького принца, потрібно для щастя.
5. Що значить *володіти зірками* і чому від цього немає ніякої користі?
6. Чому земний сад, у якому росло п'ять тисяч рож, засмутив маленького принца?
7. Чого навчився маленький принц, приручивши лиса?

І нехай не на всі запитання знайдуть відповідь учні у ході опрацювання художнього твору на уроках. Проте подібна робота надає можливість дітям відволіктися від нав'язаної страшної, деструктивної реальності, допоможе зануритися у світ дитинства й комфортного спілкування з книжкою, спокійним, доброзичливим, розумним дорослим, якому можна довіритися, спитати поради й просто поряд з ним відчувати себе захищеним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Becker-Blease, K.A., Turner, H.A., Finkelhor, D. (2010) Disasters, victimization and children's mental health. *Child Development*, 81(4), 1040–1052. doi: 10.1111/j.1467-8624.2010.01453.x

2. Langmeier I, Mateichek Z. *Psikhicheskaya deprivatsiya v detskom vozraste*. Praga: Avitsenum; 1984.
3. Scales P. Reducing risks and building development assets: essential actions for promoting adolescent health. *J Sch Health*. 1999;69(3):13-19.
4. Viner RM, Ozer EM, Denny S, Marmot M, Resnick M, Fatusi A, et al. Adolescence and the social determinants of health. *Lancet*. 2012; 379(9826):1641-1652.
5. Кадоб'янська Н, Удовиченко Л., Снегірьова В. Зарубіжна література. Підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. К.: ВД «Освіта», 2023. URL: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Zarubizhna-literatura-2021#pdf-11>
7. Catani, C., Gewirtz, A.H., Wieling, E., Schauer, E., Elbert, T., & Neuner, F. (2010) Tsunami, war, and cumulative risk in the lives of Sri Lankan school children. *Child Development*. 81(4), 1175–1190.

УДК 37.013:[004.7:316.77]

Собченко Тетяна Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Федоренко Вікторія Володимирівна,
здобувачка першого рівня вищої освіти
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, м. Харків

НЕБЕЗПЕКА У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

Інтернет-технології стали важливою та необхідною складовою кожного учасника освітнього процесу. У період дистанційного навчання педагоги звикли вже користуватися різними вебсторінками, сайтами, соціальними мережами, щоб спосіб здобування знань здобувача був цікавим, інформативним та мультимедійним. І поширеною проблемою у зв'язку з цим стає – небезпека у цифровому просторі.

Важливим аспектом для детального розуміння «небезпеки» є антонім «безпека». Безпека – багатозначний термін: стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, спільноти, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз; властивість предметів, явищ, процесів зберігатися за руйнівних впливів. Суб'єктами безпеки є людина, суспільство, держава [5].

Цифрове середовище, зокрема інтернет, сьогодні є не лише важливим джерелом інформації, але й способом комунікації, який нівелює перепони для